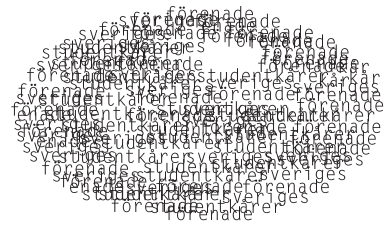

Dnr PM1-5/0304

SFS

Sveriges förenade studentkårer

SFS tycker till om
genusperspektiv i
utbildningen

SFS tycker till om genusperspektiv i utbildningen

Inledning

Sveriges Förenade Studentkårer (SFS) anser att ett genusperspektiv ska genomsyra alla utbildningar i högskolan. Ståndpunkten är fastslagen av SFS Fullmäktige, organisationens högsta beslutande organ, i åsiktsdokumentet "Visionen om den goda högskolan".

Men vad betyder det att all utbildning ska genomsyras av ett genusperspektiv? Vad är ett genusperspektiv? Innebär det samma sak i teknisk fysik som i litteraturvetenskap? Var går gränsen mellan utbildningens innehåll och jämställdhetsfrågor? I den här skriften utvecklar SFS sina ståndpunkter i frågan och förklarar och definierar vad vi menar med att ett genusperspektiv. Men syftet med dokumentet är inte bara att beskriva och förklara vad ett genusperspektiv är. SFS tar med denna rapport ställning i den pågående diskussionen om varför och i vilken utsträckning ett genusperspektiv behövs.

SFS anser att det finns två olika anledningar till att det är viktigt och angeläget med genusperspektiv i högre utbildning.

Den ena anledningen är att det är en fråga om utbildningskvalitet. Synen på kön och de maktstrukturer som är knutna till denna har stor påverkan på samhället, inklusive det vetenskapliga verksamhetsområdet. Att blunda för dessa aspekter innebär att forska och undervisa med skygglappar som stänger ute mycket av verkligheten.

Den andra anledningen är att kunskaper om kön och makt är nödvändiga för en utveckling mot ett mer jämställt samhälle. Högskolan speglar och reproducerar de normer och uppfattningar om kön som råder i samhället, både genom sin forskning och utbildning och genom sin sociala miljö. Om man inte aktivt tar upp och hanterar frågor om kön och makt i högskolan kommer man att upprepa gamla stereotyper som sanningar och konservera befintliga orättvisor.

Idag påbörjar nästan 50 % av en årskull en högskoleutbildning. Vad de får lära sig på högskolan kommer att präglade deras inställning till sina medmänniskor och sina yrken under många decennier framöver. Universitet och högskolor spelar på så vis en viktig roll i samhällsutvecklingen och har ett stort ansvar och en viktig funktion att fylla i arbetet för ett jämställt samhälle.

Innehållsförteckning

Inledning	2
Innehållsförteckning	3
Regelverk och riktlinjer för högskoleutbildningens innehåll	4
Varför genusperspektiv?	5
Några grundläggande begrepp	8
<i>Genus</i>	8
<i>Könsmaktsordning och genussystem</i>	8
<i>Den manliga normen</i>	8
Vad är ett genusperspektiv?	10
<i>Ett tillämpat könsmaktsperspektiv</i>	10
<i>Ett vetenskapsteoretiskt perspektiv</i>	11
Avgränsningar	13
<i>Ett maktperspektiv</i>	13
<i>Könsmedveten pedagogik – ett genusperspektiv på utbildningens form</i>	13
<i>Ett genusperspektiv förändrar</i>	14
Genusperspektiv på olika utbildningsområden – några exempel	15
<i>Finns det en grundläggande skillnad mellan naturvetenskap och samhällsvetenskap?</i>	15
<i>Juridik</i>	15
<i>Idéhistoria, litteraturhistoria och konstvetenskap</i>	16
<i>Nationalekonomi</i>	17
<i>Teknikvetenskap</i>	17
<i>Medicin</i>	18
<i>Lärarytbildning och pedagogik</i>	19
SFS anser	20
Källor	21

Regelverk och riktlinjer för högskoleutbildningens innehåll

Varje högskola utformar själv om innehåll och upplägg på de utbildningar som ges vid högskolan. Kursplaner och litteraturlistor diskuteras och slås fast på institutions- och ämnesnivå, och den enskilda läraren har vanligtvis stor frihet i att utforma sin undervisning.

De riktlinjer högskolorna har att hålla sig till finns framför allt i Högskolelagen och Högskoleförordningen, där högskoleutbildningens övergripande mål och innehåll slås fast. Innehållet i utbildningar som leder till examina definieras ytterligare i Examensordningen. Regleringsbrev, särskilda uppdrag och satsningar är andra sätt för regering och riksdag att styra och påverka högskolornas arbete och utbildningarnas innehåll.

Enligt Högskolelagen (1 kap. 9§) ska den grundläggande högskoleutbildningen bland annat ge studenterna förmågan att göra självständiga och kritiska bedömningar, att urskilja, formulera och lösa problem och, inom sitt område, att söka och värdera kunskap på en vetenskaplig nivå och följa kunskapsutvecklingen. Jämställdhet mellan kvinnor och män ska alltid iakttas och främjas i högskolans verksamhet. (1 kap. 5§)

I Examensordningen, (en bilaga till Högskoleförordningen) anges krav/mål som måste uppfyllas för att studenten ska få sin examen. För juris kandidatexamen, barnmorskeexamen, läkarexamen, lärarexamen, psykologexamen, psykoterapeutexamen, sjuksköterskeexamen, social omsorgsexamen, socionomexamen, tandläkarexamen och teologie kandidat examen finns formuleringar om att studenterna ska ha särskild kännedom om kvinnor och mäns villkor. Till exempel ska juridikstudenterna ha "förvärvat kännedom om sådana samhälls- och familjeförhållanden som påverkar kvinnors och mäns livsbetingelser". Lärarstudenterna ska "inse betydelsen av könsskillnader i undervisningssituationen och vid presentationen av ämnesstoffet".

Regeringen har valt att understryka vikten av genusperspektiv i högskolans utbildningar ibland annat regleringsbrev och propositioner, och har gett i uppdrag åt Rådet för högre utbildning och Högskoleverket att på olika sätt stötta och granska högskolornas arbete med genusperspektiv.

Särskilda medel har delats ut för att stimulera utvecklingsarbete på området och Högskoleverket ger ut en skriftserie om genusperspektiv i olika ämnen.

De flesta högskolor har slagit fast att utbildningen ska genomsyras av genusperspektiv i policydokument och liknande, i Lunds universitets Jämställdhetspolicy står det till exempel att genusperspektiv "skall vara ett naturligt inslag i all utbildning".

Varför genusperspektiv?

Det är ingen överdrift att konstatera att samhället såväl som akademien har förändrats i grunden det senaste seklet. Grunden för dagens akademi ligger på den tiden vuxna kvinnor fortfarande var omyndiga och mycket av den akademiska teori- och metodbildning som fortfarande anses relevant kommer från en period då kvinnor inte ansågs tillräckligt intelligenta för att klara av högre studier. Under 1900-talets andra halva har könsrelaterade skevheter och brister i forskning och utbildning kommit att uppmärksammas allt mer samtidigt som medvetenheten i frågor om jämställdhet och jämlikhet har ökat.

Vetenskapen har genom historien producerat mycket mindre forskning och kunskap om kvinnor och kvinnors liv än om män och mäns liv. Kvinnliga konstnärer, författare och filosofer och deras verk är relativt frånvarande från de översiktsverk som präglar litteraturlistorna på grundkurser i konstvetenskap, litteratur och filosofi, och mycket av undervisning och kurslitteratur i de samhällsvetenskapliga och humanistiska ämnena säger betydligt mer om hur män har levt och lever och än om kvinnor och deras liv. Även inom naturvetenskapen, teknikvetenskapen och medicinen har forskningen fokuserat på män och mäns verklighet. Det var till exempel inte länge sedan nästan all medicinsk forskning gjordes på män eftersom kvinnors kroppar (på grund av menstruationscyklerna) ansågs olämpliga för forskning.

Den dominerande förklaringen till frånvaron av kunskap om kvinnor och kvinnors liv var länge att kvinnor genom historien inte har ägnat sig åt de sysselsättningar som är relevanta för vetenskapen att beröra. Under de senaste decennierna har denna uppfattning dock kritiserats allt mer och en annan förklaring, som bygger på en könsmaktsanalys, har kommit att bli den dominerande: i ett icke-jämställt samhälle, där mäns liv och aktiviteter har ansetts vara viktigare och mer relevant än kvinnors och där män har högre status än kvinnor, har vetenskapen kommit att definieras till att handla om de områden där män har varit verksamma.

Vetenskapens kunskapsproduktion har alltså påverkats av samhällets normer och värderingar kring kön, vilket bland annat har resulterat i att stora kunskapsområden har bedömts som ointressanta. Men påverkan sker åt båda hållen. Vetenskapen och den vetenskapliga kunskapsproduktionen påverkar också samhället och dess normer och värderingar, genom vad som förmedlas i utbildningen och genom publiceringen av forskningsresultat. Man kan säga att vetenskapen är verklighetsskapande. Vetenskapen är alltså påverkad av samhället samtidigt som den påverkar samhället.

Den historiska bristen på jämställdhet har lämnat efter sig ett vetenskapligt kunskapsunderskott om kvinnor och kvinnors livsförhållanden som tar lång tid att ta igen. Men problemet är inte bara historiskt. Även om mycket har förändrats lever vi fortfarande i ett samhälle som inte är jämställt, där en könsmaktsstruktur med skillnader i status och makt mellan män och kvinnor fortsätter att reproduceras. Dagens utbildning och forskning är inte heller könsneutral eller fri från förutfattade meningar och stereotyper om kön.

I den växelverkan mellan samhälle och vetenskap som beskrivits ovan står den vetenskapliga verksamheten i ett icke-jämställt samhälle inför två utmaningar. Dels måste man kunna säkra kvaliteten på utbildningen och forskningen genom att inkludera kön och genus som viktiga kategorier och perspektiv istället för att ignorera dem, dels ska hög-

skolans verksamhet främja jämställdhet, det vill säga högskolan har ett ansvar för att aktivt bidra till en utveckling mot ett jämställt samhälle istället för att reproducera och upprätthålla orättvisor.

Låt oss ta ett exempel:

Kvinnor drabbas i betydligt större utsträckning än män av så kallade pisksnärtsskador vid trafikolyckor. En anledning som uppmärksammas de senaste åren är att bilars skyddsutrustning är anpassad efter en manlig förare. Krocktester utförs med krockdockor som är ungefär 185 cm långa och väger 80-90 kilo. En bidragande orsak är också de fysiska skillnaderna mellan män och kvinnor, mäns större muskelmassa i hals och nacke skyddar bättre mot dessa skador.

Hur kan det då komma sig att dessa tester har utförs med nämnda krockdockor? En trolig förklaring är att bilkörande traditionellt har ansetts som något manligt. Även om både män och kvinnor kör bil idag hänger uppfattningen kvar att bilkörande är en i grunden manlig sysselsättning. Den manliga kroppen är också normen för den mänskliga kroppen medan en kvinnokropp anses specifikt kvinnlig. Om man till exempel slår upp en plansch över människokroppen i ett uppslagsverk eller i en biologibok är det antingen en manskropp eller en kvinno- och en manskropp som är avbildad. Till skillnad från kvinnokroppen som alltid är specifikt kvinnlig får manskroppen ofta ensam representera "människan". Dessa två faktorer i kombination - bilkörande som manligt kodad sysselsättning och mannen som norm för människan - har resulterat i en fysisk verklighet där det helt enkelt inte finns krockdockor som liknar kvinnors kroppar.

Dessa föreställningar om kön eller om verksamheter och områdets könsprägling påverkar alltså hur man tänker och undersöker områden i professionell yrkesverksamhet liksom i vetenskaplig forskning. De påverkar vilka frågor som ställs och under vilka premisser man gör sina försök. Kunskapsproduktionen får också konsekvenser på verkligheten, i det här fallet då det resulterar i att kvinnor skadas mer i trafiken, vilket bland annat påverkar kvinnors sjukfrånvaro.

Exemplet visar också på båda aspekterna av varför ett genusperspektiv är viktigt. Arbetet och undersökningarna som ligger till grund för hur bilen konstrueras har utgått från ett felaktigt antagande om bilförarens fysik. Arbetet med att konstruera en miljö som minimerar skaderisken misslyckas därför delvis, eftersom de bara lyckas skapa ett adekvat skydd mot skador för de individer som är över en viss längd och vikt, det vill säga i realiteten för de flesta män men inte för särskilt många kvinnor. Detta måste anses vara en kvalitetsbrist i arbetet med att utveckla en säker miljö för bilförare, en brist som beror på brister i utbildningen och hade kunnat undvikas med ett tydligare genusperspektiv i utbildningen.

Jämställdhetsaspekten av samma exempel är att den undermåliga forskningen/undersökningen resulterar i att kvinnor befinner sig i en mer utsatt situation än män i trafiken och att kvinnor i högre grad än män skadas vid trafikolyckor. Dessa skador, som leder till fysisk smärta, och i många fall till långvarigt nedsatt hälsa med stora ekonomiska konsekvenser på grund av inkomstbortfall hade kanske kunnat undvikas med en större medvetenhet kring genusfrågor i utbildning och forskning.

Frånvaron av reflektion och kunskap om kön och makt i utbildning leder till att studenterna i sin framtida yrkesutövning riskerar att göra misstag som de som beskrivits ovan.

Även i naturvetenskapliga och tekniska ämnen är det nödvändig med en förståelse för hur synen på kön påverkar forskning och utbildning, för att den inte ska bli skev eller enögd.

Parallellt med att medvetenheten om bristande jämställdhet mellan kvinnor och män och om bristande könsneutralitet i forskning och utbildning har ökat har krav på genusperspektiv i utbildningen växt fram både från regering och riksdag, från grupper av lärare och forskare och från studenthåll. Tanken är alltså att ett genusperspektiv i utbildningen ska ge nödvändiga verktyg i framtida yrkesutövning eller forskning och att en ökad medvetenhet ska leda till att man kan bryta och förändra normer och maktstrukturer kopplade till kön istället för att omedvetet reproducera dem i och utanför högskolan.

Några grundläggande begrepp

Ett antal grundläggande begrepp återkommer gång på gång i diskussionen om genusperspektiv. Här kommer en kort förklaring av hur SFS använder begreppen genus, könsmaktsordning och manlig norm.

Genus

Begreppet genus betyder socialt kön och handlar om innebörden och betydelsen som kön ges i ett specifikt sammanhang. Begreppet används för att göra skillnad mellan det biologiska könet och de sociala och kulturella föreställningar, normer och ideal som finns kring kön.

Att födas, växa upp och leva som kvinna respektive man innebär väldigt olika saker historiskt, geografiskt och kulturellt, och det är denna föränderlighet som begreppet genus fokuserar på. Eftersom variationerna i vad som betraktas som typiskt manligt eller kvinnligt, eller som lämpligt för en man eller för en kvinna, är så stora och förändringar kan ske så snabbt, är det inte rimligt att anta att de är rena konsekvenser av biologiska skillnader. Istället förstås synen på manligt och kvinnligt som en ideologisk konstruktion, något som skapas och omskapas i samspel med andra faktorer och processer. Begreppet genus innehåller också i sig en maktanalys, man intresserar sig inte bara för hur man ser på kön i ett visst sammanhang utan även vilka konsekvenser detta får för kvinnor respektive män.

Könsmaktsordning och genussystem

Precis som för de flesta samhällsliga fenomen finns en rad parallella vetenskapliga teorier, modeller och tolkningar av som handlar om hur föreställningar om kön konstrueras och reproduceras i en samhällslig kontext, men det finns också en ganska allmänt accepterad grundsyn. Denna grundsyn går ut på att föreställningar om kön ligger till grund för en ordning eller struktur som kallas för könsmaktsordning eller genussystem.

Historikern och professorn Yvonne Hirdman myntade begreppet genussystem för att beskriva hur genus konstrueras och får betydelse i det västerländska samhället. Hennes teori om genussystemet presenterades i den statliga maktutredningen 1990 och har sedan dess använts flitigt av både forskare och politiker och legat till grund för stora delar av den svenska jämställdhetspolitiken. (SOU 1990:44, Demokrati och makt i Sverige) Genussystemet är ett sätt att beskriva hur relationerna mellan män och kvinnor och manligt och kvinnligt är konstruerade. Det moderna västerländska genussystemet bygger enligt Hirdman på två grundläggande principer. Den första principen är isärhållandet av könen och innebär att män och kvinnor konstrueras som olika, och att denna skillnad ständigt betonas och upprätthålls. Den andra principen är den manliga normen, det vill säga att dessa två olika kön är hierarkiskt ordnade så att mannen är normen för mänskan och kvinnan är den som är annorlunda och avvikande.

Den manliga normen

En manlig norm innebär att mannen betraktas som den normala utgångspunkten för vad det innebär att vara människa, medan kvinnan i första hand betraktas som en specifik sorts människa. Denna manliga norm är till exempel synlig i språket:

”Vi talar om tronföljd och kvinnlig tronföljd. Politiker och kvinnliga politiker. Forskning och kvinnoforskning. /.../ Fotboll och damfotboll. /.../ Att mannen

är norm innebär att mannen ständigt beskrivs som den allmänna personen medan kvinnan beskrivs som den specifika, den särskilda och avvikande. Så allmän blir mannen att endast kvinnan tycks ha kön.” skriver Maria Wendt Höjer och Cecilia Åse i Politikens paradoxer.

Den manliga normen är tydligt närvarande även inom akademien. Rent språkligt är det synligt genom att områden som förses med prefix som "kvinnlig" och "kvinno-" sällan har sällskap av ett motsvarande "manligt" eller "mans-" område. Så kan man till exempel läsa kurser i kvinnomedicin och kvinnorätt, men inte i mansmedicin och mansrätt. Vanligtvis går detta användande av prefix oss förbi utan att vi lägger märke till det. Det behöver inte påpekas att någon är man, detta är vad vi förväntar oss om inget annat anges. Om något handlar om kvinnor märks det däremot ut.

Problemet är dock inte bara språkligt, utan kommer ur en ofta omedveten uppfattning om att vilka områden och frågor som är centrala för ett ämne, där det ofta tas för givet att män är mer representativa för mänskligheten i allmänhet än vad kvinnor är.

Vad är ett genusperspektiv?

Ett genusperspektiv handlar om att synliggöra den betydelse kön ges i visst ett sammanhang, och vilka konsekvenser detta får. Mycket handlar om att granska vilka normer och värderingar som ligger bakom den till synes neutrala vetenskapen.

Mycket av det som vi idag kallar genusforskning och genusperspektiv har sin upprinnelse i det sena 60-talets och det tidiga 70-talets kvinnorörelse. Insikten om att kvinnor till stor del saknades i den vetenskapliga kunskapsmassan inspirerade forskare till vad vi idag kallar tilläggsforskning, det vill säga forskning om kvinnor på de områden där man tidigare forskat om män. Så började till exempel historiker leta efter kvinnliga makt-havare genom tiderna medan litteraturvetare sökte efter kvinnliga författare och deras verk för att skriva in dem i den etablerade vetenskapen, den som hitintills hade kommit att handla om män.

Många nya kunskaps- och forskningsområden öppnades genom detta, till exempel började man forska om kvinnors specifika symtom och sjukdomsförlopp vid hjärt/kärlsjukdomar och om kvinnors erfarenhet av och utsatthet för våld i nära relationer. Men fokuseringen på kvinnor som kunskapsobjekt var inte oproblematiserad. Man kom att upptäcka att mycket av den vetenskapliga produktionen präglas av en falsk könsneutralitet, det vill säga att man talade om män men angav att det handlade om alla människor. Ny kunskap om kvinnor passade inte heller oproblematiserat in i teorier och modeller som redan fanns etablerade.

I arbetet med att förstå hur och varför dessa problem uppstår har det vi idag kallar genusvetenskap och genusforskning utvecklats. För att förenkla en aning kan man säga att två olika riktningar av det vi kallar genusperspektiv har utvecklats. Den ena av dessa riktningar skulle kunna kallas för ett tillämpat könsmaktsperspektiv inom etablerade ämnen, det andra för ett vetenskapsteoretiskt perspektiv.

Ett tillämpat könsmaktsperspektiv

Ett tillämpat könsmaktsperspektiv eller genusperspektiv inom ett ämne handlar om en medvetenhet om att man måste problematisera frågor om kön och makt, att detta är viktiga aspekter. Man håller sig i allmänhet inom etablerade ämneskategorier, men lägger till kön som en meningsskapande och strukturerande kategori och genus som ett analytiskt begrepp.

I ett samhällsvetenskapligt ämne skulle ett genusperspektiv på till exempel en proposition från regeringen kunna innebära att man funderar på vilka ekonomiska konsekvenser den föreslagna politiken kommer att få för kvinnor respektive män, eller vilken syn på kvinnlighet och manlighet som ligger bakom den förda politiken. Ett genusperspektiv i statsvetenskap eller nationalekonomi skulle också kunna handla om vilka privatekonomiska och samhällsekonomiska konsekvenser mäns och kvinnors sätt att organisera sina liv och sitt föräldraskap får, eller om hur de statliga trygghetssystemens utformning påverkar människors livsval.

I juridiken kan ett könsmaktsperspektiv eller genusperspektiv till exempel handla om att diskutera vilka situationer som lagstiftningen är utformad för att hantera och vad detta får för konsekvenser för kvinnor respektive män, eller om hur föreställningar om kvinnligt och manligt spelar in när domstolarna resonerar om skuld och utdömer straff.

Även begrepp och avgränsningar inom ämnen kan ifrågasättas utifrån ett genusperspektiv, till exempel kan indelningen av historien i tidsepoker ifrågasättas utifrån vems historiska verklighet man väljer att fokusera på.

Som läsare kan man försöka att själv tillämpa ett genusperspektiv på andras texter. Att läsa en skildring av levnadsförhållanden på en viss plats eller under en viss tidsperiod med ett genusperspektiv kan innebära att fundera över hur män respektive kvinnor och deras erfarenheter synliggörs eller osynliggörs i beskrivningen. En vanlig konsekvens av den manliga norm som tidigare beskrivits är till exempel att vuxna mäns levnadsvillkor beskrivs relativt utförligt, följt av en kortare beskrivning av hur kvinnors, barns och gamlas levnadsvillkor skiljer sig från de vuxna männens. Sådana skevheter i texter kan upptäckas om man är uppmärksam som läsare.

Mycket förenklat skulle man kunna säga att ett tillämpat genus- eller könsmaktsperspektiv handlar om att ställa sig frågan "på vilket sätt spelar kön roll här?" oavsett exakt vad det är man studerar eller forskar för tillfället. Därav följer också att det tillämpade genusperspektivet är vanligare inom samhällsvetenskap och humaniora, där man studerar människor och deras beteenden, medan naturvetenskapen ofta öppnar upp för ett mer vetenskapsteoretiskt genusperspektiv.

Ett vetenskapsteoretiskt perspektiv

Den andra inriktningen av genusperspektivet är vetenskapsteoretisk och har utvecklats till en vetenskapskritik med förändrande ambitioner. Fokus förskjuts från kvinnor, män och könsaspekter i etablerade ämnen till vetenskapen och vetenskapsteorin utifrån ett könsteoretiskt perspektiv. En viktig del av denna teoriutveckling är insikten om att vetenskap är verklighetsskapande. Denna vetenskapsteoretiska utgångspunkt har betydligt svårare att få gehör i de ämnen där den positivistiska kunskapssynen och vetenskapsidealen fortfarande är framträdande, det vill säga framför allt naturvetenskapliga och tekniska ämnen där den vetenskapliga observationen ofta betraktas som oproblematiserad. Samtidigt är det just detta vetenskapsteoretiska fokus som gör ett genusperspektiv så relevant även i ämnen som inte uppehåller sig kring människor och människors relationer till varandra som ämnesstoff.

Här handlar det till exempel om att diskutera det egna ämnets avgränsningar, metoder, teorier och valet av frågeställningar. Avgränsningar är naturligtvis nödvändiga både i uppsatser, forskningsprojekt och kursupplägg. Men det är viktigt att komma ihåg att avgränsningarna också utesluter möjliga vetenskapliga resultat och att avgränsningarna inte tillkommer i ett vakuum. Vilken kunskap som skapas och förmedlas styrs av vilka frågor som ställs och inte ställs, vilket i sin tur påverkas av vilka begrepp och metaforer vi tänker i. Parallellt med produktionen av kunskap sker en produktion av "icke-kunskap", som skulle kunna jämföras med de vita fläckarna på upptäckarnas kartor. Dessa "vita fläckar" fungerar dock snarare som svarta hål, eftersom kunskap saknas ställs inte de frågor som skulle leda till mer kunskap. Utomvetenskapliga faktorer, såsom politiska prioriteringar, sociala relationer och föreställningar om kön, påverkar i hög grad hur dessa inomvetenskapliga prioriteringar och avgränsningar görs.

Ett av genusforskningens mest betydelsefulla bidrag till vetenskapsteorin är uppmärksammandet och kritiken av vetenskapens utbredda användning av motsatspar, så kallade dikotomier. Kategoriseringar och indelningar är ofta nödvändiga för att kunna hantera

en komplex verklighet. Samtidigt ger kategoriseringar alltid en förenklad bild, och viktig information riskerar att försvinna eller feltolkas. Kategoriseringar är ofta dikotoma, det vill säga man delar upp något i två kategorier som utgör varandras motsatser och utesluter varandra. Kritiken av detta handlar om att dikotomierna sällan är verkliga motsatsspar utan att de bara utgör de yttersta polerna av ett kontinuum och att det dikotoma tänkandet överbetonar skillnader mellan kategorier och osynliggör de variationer som finns inom kategorierna. Förenklat kan man säga att ett dikotomt tänkande hindrar oss från att se alla gråa nyanser som befinner sig mellan svart och vitt. Användandet av dikotomier som till exempel aktiv-passiv kopplas ofta till föreställningar om kön, och föreställningar om manligt och kvinnligt kan på så vis påverka eller förstärka hur fakta och resultat tolkas.

Avgränsningar

Ett maktperspektiv

För bara några år sedan var det fortfarande många som ifrågasatte vikten av ett genusperspektiv i utbildning och forskning. De senaste åren har det öppna motståndet mot integrerandet av genusperspektiv i princip upphört, och de flesta utbildare anger att de anlägger ett genusperspektiv på sitt ämne. Men allt som handlar om kön är inte genusperspektiv.

Begreppet genus innehåller i sig en maktanalys, och handlar om kön som en social konstruktion. På senare år har en del inom akademien börjat prata om en sorts "biologiskt genus", vilket faktiskt får betraktas som en självmotsägelse. Kunskap om kvinnor har inte heller i sig något med genusperspektiv att göra. Så kallad tilläggsforskning eller additionsforskning, det vill säga att lägga till kunskap om kvinnor där den tidigare forskningen fokuserat på män, är inte genusforskning utan en försummad och underprioriterad del av den "normalforskning" som bedrivs inom ämnet. Undervisning om kvinnors symtom vid hjärt-/kärlsjukdomar är alltså inte i sig att betrakta som utbildning med ett genusperspektiv, utan som en självklar del av utbildningen om hjärt-/kärlsjukdomar. Att en kurs innehåller litteratur av kvinnliga författare eller att kvinnor undervisar på den innebär inte heller att den har ett genusperspektiv. Genusvetenskap, genusforskning och genusperspektiv i utbildning och forskning har i sig inte heller någonting med jämställdhetsarbete att göra. På sikt är dock de ökade kunskaper som genusforskningen ger mycket värdefulla i förändringsarbetet för att åstadkomma jämställdhet.

Genusforskning och genusvetenskap är ett eget kunskapsområde och ämne, tvärvetenskapligt men (hitintills) med viss tyngdpunkt inom humaniora och samhällsvetenskap. Att all utbildning ska genomsyras av ett genusperspektiv innebär inte att man alltid ska fokusera på frågor om kön, utan att genusfrågorna som ska finnas med just som ett perspektiv bland flera andra.

Könsmedveten pedagogik - ett genusperspektiv på utbildningens form
Könsmedveten pedagogik handlar om att tillämpa ett genusperspektiv på själva undervisningen och utbildningens upplägg och form.

Den pedagogiska genusforskningen visar att olika pedagogiska former och metoder har betydelse för hur män och kvinnor ges möjlighet att utvecklas i utbildningssituationen. Till exempel visar undersökningar att män tar och ges större utrymme än kvinnor och att män ges mer respons i undervisningssituationerna. Andra undersökningar visar studenters studieresultat bedöms i relation till lärarens föreställningar om kön, d v s. att läraren uppfattar och betygssätter tentasvar olika beroende på om läraren tror att det är en man eller kvinna som skrivit. Den könsmedvetna pedagogiken blir tillämpningen av den pedagogiska forskningen och är framförallt ett verktyg för att motverka ojämlikheter mellan könen i utbildningssituationen.

Föreläsningssalen är ingen fristad från könsmaktsordningen och lärare och studenter tar med sig sina föreställningar om kön dit in i undervisningssituationen. Därför måste de pedagogiska formerna utformas ur ett kritiskt förhållningssätt. Ett passivt förhållningssätt till genusaspekterna på pedagogiken kommer leda till att man konserverar och reproducerar ojämlikheter mellan könen. För att lärare ska kunna anlägga ett genusperspektiv på sin undervisning bör den högskolepedagogiska utbildningen ge verktyg till det. Utifrån en

förståelse för att kön spelar roll och att det finns en könsmaktordning kan man anlägga ett genusperspektiv på pedagogiken.

Ett genusperspektiv förändrar

När ett genusperspektiv ska integreras i utbildningen måste det också tillåtas förändra utbildningen. Att införa moment som uppmärksammar skevheter och stereotypa antaganden om kön i andra delar av utbildningen utan att detta på sikt leder till några förändringar av dessa områden är inkonsekvent och frustrerande för studenterna. Tyvärr är det relativt vanligt förekommande.

Kunskap som fokuserar på kvinnor, och dessutom ur ett könsmaktsperspektiv, går inte oproblemiskt att lägga samman med kunskap som inte bara fokuserar på män, utan också utgår från att mannen är normen för människan. För att kunskap ska vara kompatibel, det vill säga möjlig att lägga till som ett ytterligare bidrag till en befintlig kunskapsmassa, måste den vila på samma grundförutsättningar.

Kunskapen om genus måste därför få innebära att man ifrågasätter och omformulerar tidigare sanningar. Men det innebär också att oerhört mycket av det vetenskapliga kunskapsarvet måste ifrågasättas och att många gamla antaganden måste ersättas med nya.

Vetenskapliga paradigmskiften innebär alltid att stora delar av tidigare kunskapsproduktion ifrågasätts. Samtidigt måste naturligtvis olika infallsvinklar och vetenskapliga perspektiv existera parallellt. I vetenskapens historia har en rad större och mindre paradigmskiften lämnat svallvågor efter sig innan vetenskapssamhället har kommit till ro och hittat sätt att förhålla sig till både gammalt och nytt. Även genusperspektiven kommer med stor sannolikhet att långsiktigt förändra hur vi ser på tidigare producerad kunskap och teori.

Genusperspektiv på olika utbildningsområden - några exempel

Forskning och undervisning med ett genusperspektiv bedrivs i allt större utsträckning i så gott som alla humanistiska och samhällsvetenskapliga ämnen, men även inom naturvetenskap. Här följer några exempel på vad genusperspektiv kan innebära. Fler exempel går att finna i Högskoleverkets skriftserie om genusperspektiv och genusforskning.

Finns det en grundläggande skillnad mellan naturvetenskap och samhällsvetenskap?

Inte sällan hörs påståendet att det skulle vara svårare att tillämpa ett genusperspektiv inom naturvetenskapliga ämnesområden än inom humaniora och samhällsvetenskap. Snarare är det så att beroende på de olika metoder och angreppssätt som används, så kommer också ett genusperspektiv att se olika ut.

Inom de samhällsvetenskapliga ämnena står människors relationer och människors sätt att ordna samhällen i fokus. Ett genusperspektiv inom dessa ämnen koncentrerar sig ofta på maktanalys där just kön får en påtaglig och synlig roll. Inom de naturvetenskapliga ämnena är det ofta fysiska kroppar eller ting som står i fokus. Ett genusperspektiv kan då vara att studera hur de teoretiska ramarna och hur metoden i kunskapsprocessen ser ut. Därmed kanske inte kön som sådant blir lika synligt, men det utgår fortfarande från ett genusperspektiv.

Juridik

Ett genusperspektiv inom ämnet juridik kan handla om att titta på själva rättsvetenskapen som sådan, vilken metod som används och vilken praxis som lärs ut. Det kan också handla om att titta på hur lagar uttrycker och reproducerar normer om hur relationen mellan män och kvinnor ser ut.

Det finns i dag både lagstiftning som är formellt likabehandlande och lagstiftning som är öppet särbehandlande. Exempel på en öppet särbehandlande lag är att kvinnor tilldelas lägre straff vid dråp av ett nyfött barn, på grund av att en kvinna i detta läge automatiskt anses lida av förlossningsdepression (BrB 3:3). Lagen vilar på föreställningen om att förlossningsdepression är den enda rimliga förklaringen till att en kvinna dräper ett spädbarn, varför hon delvis ursäktas eftersom hon vid tillfället inte hade möjlighet att fatta ett rationellt beslut. En formellt likabehandlande lag är lagen om föräldraförsäkring, där bägge vårdnadshavarna har rätt till lika stor del, men där män i praktiken står för 13 procent av uttagen föräldraförsäkring.

Den kan i detta sammanhang vara relevant att titta på den svenska jämställdhetspolitiken, vilken i hög grad kan kopplas samman med juridikens utformning och i dag baseras på en likhetsideologi. Detta innebär att målet är att alla människor behandlas lika. Det som på senare tid har ifrågasatts är om likabehandling verkligen kan användas som metod för att uppnå just likabehandling i en situation där diskriminering är utbredd, eller om detta får till följd att lagar som är formellt likabehandlande kan få en diskriminerande effekt.

Juristutbildningen bygger i dag på att studera rättsregler och deras innebörd. Detta sker genom att titta på rättskällor i form av lagtexter, förarbeten, rättstillämpning, sedvana och doktrin. Fokus ligger på rättstillämpning, vilket innebär att juridikens uppgift i prak-

tiken blir att tillämpa lagar och regler, inte att ifrågasätta dem. Konsekvensen av detta kan bli att lagen tolkas bokstavligt i stället för utifrån vilket syfte lagstiftaren hade med lagen, trots att en sådan tolkning är fullt möjlig. Denna restriktiva tolkning kan ge en direkt motsatt effekt till syftet med lagen och minska lagens genomslagskraft. Detta kan till och med bidra till att bevara och upprätthålla ojämställdhet. Ett genusperspektiv inom juridiken kan därför handla om att undersöka möjligheten till alternativa tolkningar av till exempel ett viss lagrum.

Föreställningar om vad som anses vara naturligt att reglera genom lagstiftning och på vilket sätt det regleras ämnen som lämpar sig väl att studera utifrån ett genusperspektiv. Lagstiftningen är ett tydligt sätt att markera vilka beteenden, relationer och levnadsförhållanden som är sanktionerade av samhället och vilka som inte är det, och visar vilka individuella rättigheter samhället väljer att skydda i vilka situationer. Mycket länge ansågs till exempel våld och sexuella övergrepp inom äktenskapet vara en privatsak där staten inte gärna kunde lägga sig i vad som pågick mellan man och hustru. Idag faller misshandel och sexuella övergrepp under allmänt åtal oavsett förövarens och offrets relation till varandra, men det är långt ifrån en självklarhet vad som ska omfattas av lagstiftningen och hur rättsapparaten väljer att tillämpa de lagar som finns.

Det är också intressant att ifrågasätta hur värderingar kring olika aktörer förmedlas och reproduceras inom juristutbildningen. En granskning av utbildningsmaterialet på juristutbildningen vid Umeå universitet visade att män genomgående beskrevs som aktiva aktörer medan kvinnor ofta var passiva eller definierades genom sin relation till en man (som dotter, hustru eller mamma). Ofta beskrevs kvinnor som brottsoffer och män som förövare. Materialet kom sedan att ändras så att även kvinnor gavs aktiva roller som avtalspart och åklagare, medan fler män beskrevs som konsumenter och brottsoffer.

Idéhistoria, litteraturhistoria och konstvetenskap

Anledningen till att dessa tre ämnesområden har slagits ihop under en rubrik är att problematiken inom dessa områden till viss del är likartad, vilket därmed gör att angreppssättet till viss del är detsamma.

Såväl idé- och litteraturhistoria som konstvetenskap har fokus på förändring över tid och undersöker hur människan på olika sätt genom historien har uttryckt sig för att skapa sammanhang och mening. Det finns också en vilja att förklara hur utvecklingen sett ut, vilka tankar som varit tongivande under olika epoker.

Något som alltmer hörs i diskussionen är att historien är ett sätt för de människor som lever just nu att förstå tillvaron. Detta är en utgångspunkt som genusvetare inom dessa områden tagit fasta på. Ett genusperspektiv kan här innebära att ifrågasätta den verklighet som beskrivs och ifrågasätta den metod som används för att värdera historiska källors betydelse. Det innebär också att ställa frågan om vilket sammanhang och vems verklighet det är som beskrivs.

Inom alla dessa tre områden har i huvudsak endast den manliga delen av mänskligheten varit representerad under en mycket lång tid. Detta har lett till en förståelse av historien som att kvinnor inte varit delaktiga i utvecklingen av konst, litteratur och filosofi. De eventuella kvinnor som lyfts fram har förklarats som undantag. När genusperspektivet tillämpas i allt högre grad framkommer nya källor som motsäger denna tidigare sanning. Exempelvis har det på senare år framkommit att man inom idéhistorien kraftigt under-

skattat kvinnors roll och ställning under antiken och medeltiden. Dessa perioder visar sig vid studiet av alternativa källor vara långt ifrån så kvinnofientliga som tidigare antagits.

I ett samhälle där intresset för historisk kunskap ökar, betyder det att den kunskap som föds inom högskolan kommer att i mycket hög grad påverka de normer och värderingar som styr samhället, därmed även vår förståelse av kön men också vilka frågor som kommer att ställas inom andra ämnesområden.

Nationalekonomi

Mycket av det som beskrivits inom de andra ämnesområdena gäller också för nationalekonomi. Liksom inom andra samhällsvetenskapliga ämnen är det framförallt maktanalys som står i fokus för genusperspektivet. Värt att lyftas fram just under nationalekonomi är de globala följderna som blir när ett traditionellt nationalekonomiskt praktiseras i verkligheten. De matematiska modeller som används ger mycket olika resultat på en och samma situation beroende på vilket perspektiv som läggs som ingångsvärde. I dag visar statistik på att majoriteten av de rika utgörs av män och att majoriteten av de fattiga utgörs av kvinnor. Beroende på hur den ekonomiska fördelningen ser ut och fungerar kommer detta förhållande att bestå eller förändras. Genom att göra ett medvetet politiskt ställningstagande kan en person med nationalekonomisk kunskap visa på hur situationen skulle kunna förändras. För detta krävs kunskap om kvinnors och mäns olika villkor, vilket kan möjliggöras med ett genusperspektiv.

Teknikvetenskap

Ofta när det talas om genus och utbildning inom det tekniska området, så skapas fokus kring problemet att det finns en kvantitativ manlig dominans: det är för stor del män som börjar på tekniska utbildningar, det är framförallt män som är intresserade av teknik, män har lättare att få forskningsanslag än kvinnor. Denna problematik och hur den ska lösas på bästa sätt hör hemma i ett praktiskt jämställdhetsarbete och är därmed delvis skild från vad ett genusperspektiv inom teknikvetenskap innebär. I stället innebär ett genusperspektiv inom teknikvetenskap fokus på processerna för hur kunskap skapas och förmedlas, vilka de teoretiska ramarna är och tillåts vara.

Lena Trojer tar i skriften *Genusforskning inom teknikvetenskapen – en drivbänk för forskningsförändring* upp att det som alla genusforskare inom det naturvetenskapliga området hela tiden måste förhålla sig till, är den syn på vetenskap som genomsyrar hela det naturvetenskapliga området, nämligen utgångspunkten att vetenskapen ska och kan vara objektiv. Tanken att forskaren står utanför det sammanhang som hon eller han studerar och på så sätt kan finna sanna svar utan att forskarens egna normer och värderingar påverkar är något som alltmer ifrågasätts, men som i praktisk handling och metod ännu lever kvar. Ett genusperspektiv inom teknikvetenskapen handlar därför ofta om att ifrågasätta skenbart neutrala metoder och att påpeka vikten av förståelse för sammanhanget.

Den grundläggande tanken i detta resonemang är att beroende på vilken fråga som ställs och på vilket sätt den ställs, så kommer svaret att se olika ut. Exempelvis skulle sannolikt en vetenskapsman, en konstnär och en lantbrukare beskriva en soluppgång på helt olika sätt, trots att det är ett och samma fenomen som beskrivs. De tre lever i varsin verklighet, vilka alla tre måste betraktas som lika sanna. Detsamma gäller inom vetenskapen, beroende på referensramar och utgångspunkt, kommer metoden och svaret att variera.

Strävan efter att finna tekniska lösningar har ofta sitt ursprung i en önskan om att förbättra och förenkla livet. Den önskan påverkas i sin tur av det omgivande samhället och de normer och värderingar som finns just här och nu. På så sätt kommer normer och värderingar att bli en del av den ram som på en gång möjliggör och sätter gränser för hur den tekniska lösningen kommer att se ut. Denna tekniska lösning kommer i sin tur att påverka verkligheten för de som använder den. På så sätt har tekniken en verklikhetsskapande karaktär. Vi väljer inte bara vilken teknik vi vill använda på det sätt vi behagar utan att den förändrar vår vardag, våra rutiner och vårt sätt att agera.

Att se detta samband och dra konsekvenser av det kan på så sätt bli ett sätt att tillämpa ett genusperspektiv, då de tekniska lösningar som väljs i dag påverkar synen på hur kvinnor och män bör och ska agera. Fallet som nämnts i tidigare kapitel med hur bilar utformas utifrån mannen som norm är ett praktiskt exempel på vilka följderna kan bli när ett genusperspektiv saknas.

Medicin

Medicin är ett av de vetenskapliga områden som under senare år allt mer debatterats i medier utifrån just ett genusperspektiv. Det stora grundläggande problemet som genusvetare har pekat på inom medicin är att mannen ses som norm och att kvinnokroppen utgör undantaget. Bland annat speglas detta genom att tester av ny medicin länge bara gjordes på män, då menscykeln sågs som ett moment som störde resultaten. Att sedan medicinen skulle komma att användas även av menstruerande personer och att det därför borde vara intressant att ta reda på verkningarna av medicinen ingick inte i tankebildningen.

Den föreställning om att det finns specifika kvinno- respektive manssjukdomar (utöver de som har en tydlig koppling del könsdelen av kroppen) har bidragit till att patienter fått fel behandling när de uppsökt vård. Exempelvis är symptomen för hjärtinfarkt, vilket länge sågs som en manlig åkomma, olika för män och kvinnor. Vad detta beror på är en av de viktiga frågor som borde ställas.

Uppdelningen av kvinno- och manssjukdomar har också gett en hierarki där vissa sjukdomar (företrädesvis de manliga) ses som mer allvarliga än de kvinnliga. Ett exempel är alla de som drabbas av oförklarlig smärta, där forskningen i dag är mycket liten, och vilket av samhället klassas som psykosomatiska besvär.

Många studerande inom det medicinvetenskapliga området vittnar om att trots den debatt som förts i media kring ovan beskrivna problem, så lärs värderingen om mannen som norm och kvinnan som undantag fortfarande ut, vilket tyder på att ett genomsyrande genusperspektiv är allt annat än infört. När föreläsningar om sjukdomar sker, benämns sjukdomar som sjukdomar – och kvinnosjukdomar. Begreppet manssjukdomar förekommer i stort sett inte.

Det faktum att människors kroppar ser olika ut har bland annat gett upphov till särartstänkande. Med detta innebär att eftersom personer med kvinnligt kön respektive manligt dito till viss del ser olika ut, så skulle det vara rimligt att anta att även egenskaper som förmåga att känna ömhet eller aggressivitet kan kopplas till könet. Dessa slutsatser har kommit att befästa synen på vad som är naturligt för män respektive kvinnor. Ett genusperspektiv i detta sammanhang innebär att gå in och ifrågasätta hur dessa resonemang

byggs upp. Är det så enkelt att kön och egenskaper automatiskt kan kopplas samman, eller är det normer och värderingar i samhället som får oss att dra dessa slutsatser?

Läroarbetsutbildning och pedagogik

Om ett genusperspektiv inom de flesta områden innebär att ifrågasätta och utveckla de vetenskapliga ramarna och metoderna, så ligger ett genusperspektiv inom det pedagogiska området närmare det som i dagligt tal kallas praktiskt jämställdhetsarbete. Det handlar om rummet och de handlingsmönster som uppträder inom rummets gränser och förståelse för dessa handlingsmönster.

Det talas ofta om problemet i skolan med att flickor och pojkar behandlas olika. Här ligger en av nycklarna till att bygga ett jämställt samhälle. Det spelar ingen roll vad vi bestämmer i lagar och regler, så länge barn växer upp med ett traditionellt tänkande kring vad manligt och kvinnligt står för. Därför är det avgörande att läroarbetsutbildningen och utbildning av pedagoger har sin utgång i ett genusperspektiv.

Fredrik Bondestam talar i sin bok *Könsmedveten pedagogik för universitetslärare: en introduktion och bibliografi om strategier för rummet*. "Varje gång en lärare inte förhåller sig till kön i sin gärning kommer det som lärs ut att oavsiktligt återskapa föreställningar om kvinnor och män som motverkar en strävan om jämställdhet." Att skapa kunskap och tillämpa en könsmedveten pedagogik är att i varje stund fråga sig varför ett visst handlande uppstår. För att kunna göra detta krävs en förståelse för vilka förväntningar som finns på de bägge könen.

Ett genusperspektiv inom pedagogik kan också betyda att skapa redskap för att kunna förstå hur könsstrukturer uttrycks inom andra ämnesområden. En lärarstuderande som har en ämnesinriktning mot SO, behöver förstå hur könsmönster uttrycks inom just dessa områden, för att på så sätt kunna handleda framtida elever.

SFS anser

SFS anser att

- *Ett genusperspektiv ska genomsyra all högskoleutbildning på såväl grund- utbildnings- som forskarutbildningsnivå.*
- *Ett genusperspektiv behövs för att öka och säkra kvaliteten i utbildningen.*
- *Ett genusperspektiv behövs för att möjliggöra en utveckling mot ett mer jämställt samhälle.*
- *Ett genusperspektiv måste innehålla en maktanalys. Att en utbildning innehåller kunskap om kvinnor eller om biologiskt kön innebär inte automatiskt att den innehåller ett genusperspektiv.*
- *De högskolepedagogiska kurserna ska innehålla ett genusperspektiv för att möjliggöra en könsmedveten pedagogik i högskoleutbildningen.*

Källor

Alic. Margaret, Arvet efter Hypatia: kvinnor i vetenskapens historia, Alfabetabokförlag AB, Danmark 2001

Bondestam. Fredrik, Könnsmedveten pedagogik för universitetslärare: en introduktion och bibliografi, Uppsala universitet, Enheten för utveckling av pedagogik och interaktivt lärande, 2003

Nordberg. Michael, Den dynamiska medeltiden, Rabén Prisma, Finland 1997

Svensson. Eva-Maria, Genusforskning inom juridiken, Högskoleverket 2001

Trojer. Lena, Genusforskning inom teknikvetenskapen: en drivbänk för forskningsförändring, Högskoleverket 2002

Ekman. Karin, Hermele. Vanja, Westerlund. Ulrika, Hjärnsläpp: bang om biologism, utgiven av tidskriften bang, Viborg 2002

Sveriges förenade studentkårer
Wollmar Yxkullsgatan 16
118 50 Stockholm
www.sfs.se

